

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
I.O.S.U.D. - UNIVERSITATEA DE VEST TIMIȘOARA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ARTE
FACULTATEA DE ARTE ȘI DESIGN

REZUMAT

al tezei de doctorat

DESEN, CULOARE ȘI PERSONALITATE
Consonanță și rezonanță în creațiile copiilor

Conducător de doctorat:

PROF. UNIV. HABIL. DR. DACIAN ANDONI

Student doctorand:

PLĂVIȚU-POPESCU CECILIA-MIHAELA

Timișoara

2022

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT

INTRODUCERE.....	6
METODOLOGIE	12
CAPITOLUL 1. DESENUL ȘI CULOAREA ÎN UNIVERSUL COPILOR	18
1.1. DESENUL – SISTEM DE REFERINȚĂ, EXPRESIE A PERSONALITĂȚII UMANE 18	
1.1.1. Delimitări conceptuale. Particularități ale definiții desenului la copii	18
1.1.2. Desenul, arta infantilă – izvor de inspirație pentru marii artiști ai lumii	23
1.1.3. Arta infantilă, arta brută și arta patoplastică	28
1.2. EVOLUȚIA DESENULUI LA COPII.....	31
1.2.1. Context și interdisciplinaritate în cercetări asupra desenelor copiilor	31
1.2.2. Stadiile de dezvoltare a desenului la copii între 0-12/13 ani.....	34
1.2.3. Funcțiile și rolul desenului la copii	40
1.3. CULOAREA CA OBIECT DE CUNOAȘTERE	43
1.3.1. Repere ontologice și epistemologice.....	43
1.3.2. Scurt istoric în studiul cromatic	49
1.3.3. Semnificația psihologică a culorilor, rezonanța lor afectivă la copii	54
1.4. SENSIBILITATEA CROMATICĂ, INFLUENȚELE FIZIOLOGICE ȘI PSIHOAFECTIVE ALE CULORILOR	61

1.4.1. Importanța și forța de expresie a culorilor din ambianță	61
1.4.2. Semnificația psihoafectivă a culorilor și recomandări de utilizare.....	66

CAPITOLUL 2. ANALIZA CARACTERISTICELOR DESENULUI LA COPII. CONSONANȚĂ ȘI REZONANȚĂ ÎN CREAȚIILE INFANTILE 69

2.1. CONSONANȚĂ ȘI REZONANȚĂ LA KANDINSKY ȘI ODOBLEJA	69
2.1.1. Perspectivă integrativă în abordarea desenului la copii ..	69
2.1.2. Note introductive și delimitări conceptuale	73
2.1.3. Despre legi estetice, armonie și antipozii estetici frumos-urât	79
2.1.4. Sensul spiritual al culorii în general, la copii în particular	82
2.2. ARTA ȘI LEGILE ESTETICE ÎN PERSPECTIVĂ CONSONANTISTĂ.....	87
2.2.1. Procesualitate și dinamică consonantistă în artă	87
2.2.2. Legile estetice în viziunea odoblejiană	89
2.2.3. Exprimarea nevoilor prin desen și culoare la copii.....	91
2.2.4. Antipozii estetici odoblejieni. Expresie grafică și psihologică	93
2.2.5. Legile estetice consonantiste în creații infantile	95
2.3. GRAFIC ȘI PSIHODINAMIC ÎN DESENUL COPIILOR	102
2.3.1. Expresivitatea elementelor de limbaj plastic	102
2.3.2. Observarea persoanei care desenează	108
2.3.3. Modalitatea de realizare. Temele preferate de copii	113
2.3.4. Detalii ale simbolurilor elementare desenate	117

CAPITOLUL 3. ANALIZA ACTIVITĂȚII PLASTICE ȘI PATOPLASTICE A COPIILOR	125
3.1. ARTA BRUTĂ, ARTA INFANTILĂ, ARTA PATOPLASTICĂ.....	125
3.1.1. Repere din arta patoplastică și reflecții adiacente	125
3.1.2. Exemplificarea unui caz din analiza longitudinală	128
3.2. EXPERIMENTE ȘI STUDII DE CAZ	131
3.2.1. Copiii și arta brută în context experimental	131
3.2.2. Reactualizarea unui experiment plastic de grup	133
3.2.3. Experiment plastic individualizat în variantă online.....	142
3.3. ELEMENTE ȘI STRUCTURI PLASTICE CU VALENȚE SACRE ÎN CREAȚIILE COPIILOR	154
3.3.1. Integrarea spirituală a copiilor prin artă.....	154
3.3.2. Simboluri sacre, consonanță și rezonanță	156
3.4. INTERVIURI INDIVIDUALE SEMISTRUCTURATE, PARȚIAL SISTEMATIZATE.....	167
3.4.1. Scurtă descriere a tehnicii de realizare.....	167
3.4.2. Artiști plastici, curatori și critici de artă.....	168
3.4.3. Psihiatri, psihologi, psihoterapeuți.....	177
3.4.4. Prelucrarea și interpretarea interviurilor	189
CONCLUZII ȘI DIRECȚII DE CERCETARE VIITOARE ...	194
BIBLIOGRAFIE.....	200
LISTA ILUSTRĂȚIILOR	215
ANEXE.....	222
INDICE DE AUTORI	226

CUVINTE CHEIE:

arta brută, arta infantilă, arta patoplastică, consonanță, copil, creațiile copiilor, culoare, desen, elemente plastice, experiment, expresie grafică, interdisciplinaritate, interviu, personalitate, psihologia artei infantile, rezonanță, simboluri sacre, spiritualitatea la copii.

MULȚUMIRI

Dedic întreaga teză doctorală regretatului meu soț, artistului plastic Constantin Plăvișu, care mi-a fost mereu alături în fiecare clipă a VIEȚII și pe acest drum al ARTEI. Lucrarea este rezultat al unui îndelung travaliu sufletesc, păstrând în amintire toată grija, ocrotirea și suportul său permanent. Am datoriat de conștiință de a finaliza proiectele gândite de când eram împreună, orientând întreaga energie în această direcție. Motivația cercetării era trăită deja ca un apostolat și a devenit un fel de exercițiu sanogenetic, de echilibru mintal și afectiv. Aceste cuvinte de început nu sunt o simplă dedicație, nu sunt doar în memoria sa. Am ales să continui pașii pe calea cunoașterii care ne este mereu deschisă, încercând să împlinesc o dorință ce ne-a aparținut amândurora.

Se cuvine să aduc alese mulțumiri tuturor persoanelor speciale din viața mea, părtașe la destinul meu, fiecare lăsând o anume amprentă asupra devenirii mele. Părinților și fiului meu, prietenilor dragi, tuturor acelor care mă motivează și îndură absența mea. Știu că au acceptat necondiționat sacrificiile impuse de situație, înțelegând această implicare în activitatea științifică.

Fac o reverență și las aici mulțumiri speciale conducătorului de doctorat, domnului Prof. Univ. Habil. Dr. Dacian Andoni pentru disponibilitatea, tactul și răbdarea din toți acești ani. Și pentru încurajările primite, odată cu îndemnul de a merge mai departe, după evenimentul tragic trăit. Totodată, îmi exprim recunoștința față de

membrii comisiei interdisciplinare de îndrumare: Conf, Univ. Dr. Rudolf Kocsis, Conf. Univ. Dr. Bogdan Tulbure (Departamentul Psihologie-UVT) și Lect. Univ. Dr. Filip Petcu, pentru sugestiile și sfaturile oferite pe tot parcursul cercetării. De asemenea, îmi exprim gratitudinea față de doamna Prof. Univ. Habil. Dr. Adriana Lucaciu atât pentru susținerea morală exprimată printr-un mesaj tulburător, scris în acele zile de doliu, cât și pentru încrederea acordată, de la începutul studiilor universitare doctorale, acestui proiect de cercetare.

Le mulțumesc chiar și unor participanți la conferințele naționale și internaționale, care m-au făcut să reflectez asupra acestei problematici în mod repetat. Mulțumiri deosebite adresez referenților științifici oficiali ai editurilor, echipelor editorilor lucrărilor științifice publicate. Sincere mulțumiri artiștilor cu care am dialogat și alături de care am expus în galeriile de artă și muzee, pentru generozitatea cu care m-au „adoptat” în lumea artelor vizuale. Mulțumiri celor din breasla psihologică și psihiatrică, pentru tot ce am învățat împreună ani de-a rândul. În elaborarea acestei lucrări am avut șansa să mă bucur de colaborarea unor oameni de excepție. Doresc din inimă să le mulțumesc, chiar dacă unii nu mai sunt printre noi, suntem cu toții aici împreună.

Mulțumiri deosebite adresez inclusiv aceluia care vor avea curiozitate, răbdare și interes față de această lucrare. Ea este rod al muncii și speranței că arta nu va înceta să aibă valențe creative și formative pentru viitor. Cu un zâmbet cald exprim o adâncă prețuire pentru toți copiii din lume și aduc mulțumiri speciale copiilor cu care m-am întâlnit în acest scop. Fără sprijinul lor, direct sau indirect, acest parcurs nu ar fi fost posibil. Le sunt îndatorată că m-au învățat să privesc din nou lumea prin ochii lor, în moduri atât de diferite, fiindu-mi permanent călăuze.

Mai presus de toate, fără ajutorul Lui Dumnezeu nimic nu ar fi fost posibil. Tuturor, cu credință și recunoștință, le mulțumesc!

NOTE INTRODUCTIVE. MOTIVAȚIE ȘI OBIECTIVE

Cercetarea de față are rădăcini adânci, premisele teoretice cât și studiul efectuat pe parcursul a peste douăzeci de ani de activitate profesională psihologică se constituie ca o experiență ce era absolut necesară în acest scop. La începutul carierei profesionale nu am aplicat metode și tehnici specifice, recoltarea și prelucrarea datelor fiind făcute preliminar, doar cu caracter explorator. Așa încât ceea ce atunci nu avea atâta valoare și profunzime, se transformă acum nu doar într-un argument al acestor preocupări ci ajută chiar la investigarea, clarificarea și nuanțarea obiectivelor propuse.

Teza doctorală are în centrul său obiectul cercetat, respectiv desenul și culoarea, ca expresie plastică și psihică, la copii. Planul după care am structurat acest parcurs include: cercetarea bibliografică a surselor primare ce tratează subiectul ales, studiu comparativ din perspectivă pluridisciplinară, dezbateră conceptelor formulate în literatura de specialitate, experimente, prezentarea unor studii de caz și interviuri. Cercetarea impune interdisciplinaritatea, nu doar pentru că ea este în prezent o caracteristică de bază a dezvoltării științelor moderne ci realizarea ei presupune o cunoaștere și o înțelegere amănunțită mai ales în domeniul artei, psihologiei, psihiatriei.

Interesul personal pentru artele vizuale a fost resimțit de multă vreme și am avut preocupări artistice încă din copilărie, ele fiind apoi cultivate pe tot parcursul vieții. Am participat cu lucrări plastice la diferite expoziții naționale și internaționale, la tabere de creație

plastică, vernisaje, etc. Axa longitudinală, ca interval de interes și preocupare tematică a studiului, deși a fost notată, nu are menționată o analiza continuă a unei evoluții comparative pe intervale de timp.

Cele mai frecvente întrebări erau despre cum au fost realizate desenele, în ce scop și cu ce ocazie, cine este autorul acestora, cum au fost ele receptate și de către cine, ce am reușit să înregistrăm ca observație și ce am omis, ce anume au dorit să transmită copiii, ce este de neînțeles sau ce pare de la sine înțeles etc. În analiza calitativă interesul a fost axat pe interpretarea creațiilor copiilor, observând uneori în ce măsură ele reflectă realitatea. Este necesar ca ele să fie receptate pe această dimensiune, a conținutului implicit al imaginii, a intenției copilului și a rezultatului obținut, finalizat explicit prin obiectul creației.

Chiar dacă descrierea, ca prim nivel de cunoaștere, pare la îndemâna oricui, în terenul de studiu ales, în această analiză calitativă nu am beneficiat de modele. Nu am mai întâlnit o manieră similară de punere a problemei enunțate, nici studiul comparativ, așezarea laolaltă a artei infantile, artei brute și patoplastice. Nivelul de la care operăm nu se referă doar la gradul de abstractizare ci mai ales la legăturile create și exprimate de copil, așa încât metodele își pot pierde autonomia și se relativizează. Desenul ca produs al activității copilului prezintă maximă relevanță în științele umaniste și arte, în cele psihosociale. Desenul poate aduce date valoroase și utile mai multor domenii științifice, din perspectiva cunoașterii umane. Așadar, iată,

întrebarea fundamentală căreia încearcă să-i răspundă teza doctorală:
ceea ce vedem este ceea ce ni se arată ?!

Principalul deziderat și obiectiv al cunoașterii desenului, căruia încercă să-i răspundă această lucrare, constă tocmai în încercarea de a ne apropia de copil și de lumea lui interioară prin creațiile sale plastice. Cercetarea actuală are un caracter sintetic, iar aria psihologică implică zona de desfășurare a activității profesionale, de aici a izvorât intenția și motivația realizării ei. Acest imbold a fost în conjuncție cu anumite aptitudini personale artistice. Studiul are la bază cele două surse, una izvorâtă din experiența profesională psihologică cu copiii, cealaltă din experiența artistică. Am asumat realizarea unei construcții comprehensibile a universului simbolic al artei infantile.

Există anumite particularități ale definirii desenului la copii, iar pentru a reda o viziune de ansamblu sunt puse laolaltă diferite aspecte psihologice, artistice și din aria psihopatologiei. Un alt obiectiv urmărit a fost acela de a surprinde mai întâi într-o prezentare generală aspectele polisemantice și pluridimensionale ale desenului. În plus, cercetarea are în vedere și următoarele ipoteze de lucru:

- Simbolurile plastice din arta infantilă sunt expresia unor stări de spirit ale copiilor;
- Semiotica unei imagini cu aspect patoplastic nu înseamnă neapărat boală psihică;
- Creativitatea are conotații pozitive atât în starea de sănătate cât și în boală;

- Adulții amprentează dezvoltarea și evoluția capacităților artistice la copii;
- Există o pluridimensiune a consonanței și rezonanței în creațiile copiilor ce impune o redefinire complexă și continuă.

Desenul și culoarea constituie un sistem de referință, de studiu, cu o mare valoare formativă în dezvoltarea personalității. Psihologia copilului explică modul în care se manifestă și se formează gestul grafic, funcția vizual-motrică, alte diferite procese psihice la copil. Fiecare desen spune ceva, ne dezvăluie un mic univers, e ca o poezie, ca un basm sau ca o nouă poveste. Cu sau fără culoare, real sau ireal, simplu sau complex, concret sau abstract, desenul e o poartă deschisă a sufletului copilului către lume, chiar și atunci când autorul nu e fizic prezent. Studiul artei infantile impune o abordare pluridisciplinară: psihologică, filosofică, antropologică, religioasă, pedagogică și estetică. Ultima nefiind independentă ci în strânsă interacțiune cu celelalte și doar uneori va fi pusă în discuție.

E o tentativă holistică de cercetare pluridisciplinară și se cere o reconfigurare care să le îmbine organic. Așa încât vom opera atât realități obiective cât și subiective, prin simboluri, semne, forme arhetipale, elemente plastice diverse. Prin consonanță și rezonanță facilităm un dialog complex, expresiv și vibrant. Încercăm să surprindem dimensiunea unor valori spirituale într-o pluralitate a exprimării plastice infantile. Evenimentele sociale și istorice sunt tulburătoare, odată cu pandemia COVID-19 și cu SARS CoV-2, cu

războiul din proximitatea granițelor țării. În contextul vremurilor trăite ce pot fi de neimaginat, teza a fost concepută dintr-un impuls vital de a-i apăra, de a le arăta inocența, trăirile, arta și spiritualitatea.

Arta infantilă a dat răspuns la cea mai arzătoare întrebare a primelor decenii ale secolului al XX-lea. A arătat că putem depăși limitele existente încât să nu mai fim încorsetați, încătușați de ele, că putem eluda ori încălca regulile și normele. Arta infantilă, arta brută și arta patoplastică sunt dovada evadării artistice din orice cadru predeterminat. De pildă, Leonora Carrington este artista a cărei practică pornește de la experiențele traumatizante ale propriei copilării, având ca adult un istoric psihiatric năucitor. Pe opera ei se bazează și se identifică programul „*The milk of dreams*”, ce a fost curatoriat în luna aprilie 2022 de către Cecilia Alemani, la Bienala Internațională de Artă de la Veneția. În viziunea curatoarei nu e doar o expoziție după pandemie, lucrările artistice ale expozanților au multiple metamorfoze, interrelații, conexiuni. Artiștii au dezvăluit noi moduri de coexistență și infinite posibilități de transformare. Expoziția arată o căutare de răspunsuri la nenumărate și variate întrebări. În opinia președintelui acestui eveniment, Roberto Cicutto, *o întrebare le rezumă pe toate și face referință la om, urmărind cum se schimbă definiția sa.*

Este un fir roșu trasat și de această cercetare realizată, surprindem aspecte ce țin de identitate și schimbare psihosocială la copil, definit înainte de toate ca om. Facem încă un pas tot în această direcție, mai ales că copiii, cei alienați psihic și bătrânii sunt partea cea

mai vulnerabilă a societății. Subliniem în acest fel un crez profesional și o formă de manifest al unor nevoi profund umane de echitate socială. Este maniera în care răspundem prezent, în acest context social, stând de veghe ca aceste persoane fragile să fie tratate ca ființe umane. Să le fie respectat dreptul de a se exprima liber prin artă, alte drepturi și valori legitime, justificate chiar de condiția lor umană. Scopul declarat al cercetării este acela de acumulare și coagulare de cunoștințe necesare înțelegerii creației infantile, pentru a fi în consonanță și rezonanță în mod autentic.

Acest câmp de studiu reclamă transferuri interdisciplinare, așa încât am adoptat modalități de analiză a desenului deja existente și am propus o nouă abordare. Subiecții accesibili au fost atât copiii sănătoși cât și aceia cu tulburări psihice, ei fiind incluși în activitățile zilnice profesionale. Utilitatea psihopedagogică a cercetării este orientată în beneficiul copiilor și tuturor celor interesați de creșterea și dezvoltarea lor. Nădăjduim să răspundem unor necesități didactice, cerute de învățământul primar și gimnazial, ale celor ce lucrează cu copiii ori sunt în prejma lor. Teza ar putea să fie ca un îndreptar de bune practici pentru specialiști, de acordare a gândirii și cunoașterii teoretice cu activitatea. E ca un ghid informativ pentru educatori și învățători, profesori de desen, inclusiv pentru psihologi clinicieni ori psihoterapeuți, pentru psihiatri de copii și chiar pentru magistrați.

PREZENTAREA CAPITOLELOR TEZEI. METODOLOGIE

Orice abordare științifică își construiește statutul îndeplinind o triplă condiție: ontologică, epistemologică și metodologică. Primul capitol definește și delimitează sistemul de referință, planul ontologic. Al doilea capitol se ocupă de cel epistemologic, operaționalizăm concepte și câteva legități ca posibile ipoteze. Planul metodologic e (re)definit în al treilea capitol prin tehnici și procedee specifice, în anumite condiții și restricții de utilizare, operând inclusiv transferuri interdisciplinare. Etapele de elaborare ale proiectului de cercetare au necesitat delimitări cât mai clare ale obiectului de cercetat prin alegerea domeniului, a temei, a problemelor de analizat și studiul bibliografiei reprezentative în raport cu acest subiect. Cercetarea doctorală a fost la început descriptivă, a devenit mai apoi explicativă conceptual și epistemologic. Am operaționalizat conceptele de bază, apoi am aplicat și exemplificat comparativ aceste noțiuni.

În primul capitol, am insistat asupra analizei desenului și culorii, referindu-ne cu prioritate la istoric, la etapele de dezvoltare a desenului la copii. Am arătat problematica definirii unor concepte, a unui context și a dimensiunii lor interdisciplinare. Cunoașterea obiectului este înfățișată printr-o expunere teoretică sub forma unei *recenzii narrative*. Subliniem necesitatea acestor delimitări conceptuale, epistemice și ontologice, în prezența unor dificultăți de operaționalizare și interpretare. Evidențiem complexitatea desenului prin câteva exemplificări și referiri la arta infantilă ca izvor de inspirație pentru

artiști consacrați. Notăm similitudinile dintre arta brută, arta infantilă, arta patoplastică și marcăm inclusiv câteva repere antropologice, punând în discuție simbolistica desenului, a culorii. Ne referim apoi la importanța și forța de expresie a culorilor din ambianță. Aducem în atenție sensibilitatea cromatică și influențele fiziologice, psihoafective, odată cu anumite semnificații psihologice particulare ale culorilor la copii și rezonanța lor afectivă.

Despre desen în universul copiilor am susținut o comunicare științifică la Conferința Națională a Doctoranzilor Umaniști din Consorțiul Universitaria, în zilele 9-10 octombrie 2020, ulterior publicată în volumul I al lucrărilor, de Editura U.V.T. Teza doctorală are uneori o puternică încărcătură emoțională, însă am reflectat la toate aceste dimensiuni, sintonizându-le în mod științific. Cu toate acestea, rămâne un subiect sensibil, gravitând în universul fragil al copiilor.

În capitolul al doilea, accentul este pus pe consonanță în artă, realizând o abordare inductiv-deductivă reversibilă. Am concentrat teza asupra *consonanței*, concept fundamental al gândirii odoblejiene. Am încercat să privim anumite legi estetice pornind de la legile psihologice. Prin exemplificare și aplicativitate directă, în psihologia copilului sunt evidențiate câteva elemente specifice de psihopatologie, desenul și culoarea fiind indicatori clinici în acest scop. Este un demers orientativ în evaluarea, psihodiagnoza și intervenția psihologică medicală, dar mai cu seamă în cunoașterea și înțelegerea omului prin artă. Descrierea contextului, a interacțiunii, se realizează prin

conexiuni multiple, interdisciplinare, prin raportare la legitățile odoblejiene, într-o manieră psihodinamică ce permite cunoașterea nevoilor sufletești ale omului.

Am adus în atenție pe Kandinsky și Odobleja, chiar și în publicistica acestor vremuri, atât prin comunicări științifice la conferințe internaționale cât și prin cele două articole tipărite în *International Journal of Communication Research* nr. 1 și nr. 4/2020, inclusiv în variante online, atașate siteografiei. Ele sunt parte integrantă din teză, din capitolul al 2-lea. Au fost preluate textual și afișate ca proiecte de cercetare pe site-ul consacrat lui Ștefan Odobleja, de către Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii (CRIFST)- Divizia de Istoria Științei, al Academiei Române. Ulterior, ca efect al vizibilității internaționale, am primit în mod repetat invitația de a face parte din echipa editorială a unor publicații de prestigiu: *Humanities and Social Sciences*, revistă internațională științifică multidisciplinară și *Communication and Linguistics Studies*. Totodată, am primit invitația de a publica în *Global Journal of Arts Humanity and Social Sciences* etc (vezi anexe teza de doctorat).

Al treilea capitol așază din nou în prim plan arta infantilă, arta brută și arta patoplastică, aprofundând anumite aspecte metodologice. Dificultățile de înțelegere a desenului și culorii la copii sunt readuse în discuție odată cu cele două experimente plastice efectuate, în maniera artei brute. Evidențiem concepția plastică a unor stări psihologice exprimate în creațiile lor. Sunt oglindite atitudini cultural-

morale și încercări ale copiilor de a fi în comuniune cu Dumnezeu, ca ființe spirituale. Analizăm câteva *elemente și structuri plastice cu valențe sacre în creațiile infantile*, logica interpretării lor fiind tot prin prisma consonanței și rezonanței. Cu această temă am participat la sesiunea de comunicări științifice organizată online, în data de 6 mai 2022, din cadrul Expoziției Naționale de Artă Sacră a Doctoranzilor ENAS – Cluj 2022, ediția I, ce a avut tema *Sub Semnul Crucii*.

Perspectiva pluridisciplinară, plastică, psihologică și psihopatologică a condus la dezbaterea unor studii de caz, realizate în plan experimental, prin analogii cu arta brută și arta patoplastică. Analiza calitativă a impus și evidențierea problemelor de abordare teoretică și metodologică. În mod comparativ facem translații și căutăm puncte comune în această triplă corespondență. Studiile de caz conțin creații plastice ale copiilor cu vârstele cuprinse între 2-12/13 ani. Prelucrarea și sinteza lor va putea conferi lucrării o valoare simbolică, dar și comunicațională. Accesul la desenele copiilor presupune atât o interpretare a intenției lor cât și a încărcăturii înțelesurilor găsite, a unor elemente specifice compoziționale.

Consonanța și rezonanța sunt puntea de legătură dintre trăirea subiectivă și expresia grafică, picturală. Am combinat în cele două experimente de artă brută modalități investigativ-interogative ale interviului liber, nestructurat, cu observația directă și indirectă, cu studiul lucrărilor realizate de copii sănătoși și de cei cu tulburări emoționale. Cercetarea științifică întreprinsă nu urmărește să traseze o

barieră care să delimiteze ferm anumite granițe în arta brută, arta infantilă și arta patoplastică. Dimpotrivă, vom analiza în principal ceea ce le apropie și nu ce le desparte, ceea ce le sintonizează.

Lucrările realizate de copii, în primul experiment, sunt în principal din două etape de lucru, înainte și după actul de imitație. Selecția și delimitarea cazurilor a fost făcută prin alegerea vârstei și a tehnicii de lucru, în maniera artei brute. Studiile de caz pot fi relevante pentru tema studiată, chiar dacă ne-am îndepărtat de la niște prescripții generale metodologice prin această formă empirică de abordare. Experimentul din trecut a fost ca o secvență pregătitoare și premergătoare a celui actual. Am recurs la reactualizarea acestor date, datorită relevanței pe care o au în acest studiu. Cercetarea marchează atât nevoia de a fi văzut și ascultat a copilului cât strădania de a înțelege a adultului.

Am asumat tentativa unor interpretări comparative cu respectarea confidențialității fiecărui caz, în interesul superior al persoanei. Scopul principal a fost atât descriptiv cât și aplicativ-explicativ în studiile de caz, însă eludând analiza statistică nu am mai stabilit variabile dependente și independente. În mod progresiv am dezvăluit aceste obiective teoretic fixate, în planul experimental. Teza a fost temeinic validată de interviurile realizate cu profesioniști în domeniu (artiști, curatori, critici de artă, psihologi, psihoterapeuți și psihiatri). Doar cu o singură excepție, dialogul a avut loc online, pe platforma Whats App.

Experimentele plastice au fost înainte de toate forme de joacă, primul fiind realizat în grup, iar cel online cu fiecare copil în parte. Chiar dacă există studii numeroase despre tema nebuniei, a patologiei psihice nu am dezvoltat aceste idei. În principal acestea utilizează tehnici, metode, prin care se pot recunoaște anumite însemne plastice făcute bolnavii psihici. Conțin doar referiri la expresiile plastice ale amprentei psihice a bolii. Consonanța și rezonanța nu sunt elemente concrete, pot fi doar indirect investigate și nu ar funcționa, în cercetarea aleasă, o selecție probabilistică, statistică. Fundamentarea empirică a fost făcută tocmai prin analiza fiecărui caz în parte, necesitând un prim acord, al unor consonanțe și rezonanțe multiple, secvențiale. Unele sunt implicite, tacite, evocând indirect anumite trăiri, fără să aibă o valoare simbolică propriu-zisă, altele necesită multă precauție în interpretarea lor.

Experimentul online a început în ianuarie 2021, perioadă de pandemie, de boală Covid-19 și a fost finalizat în decembrie 2021. Programarea cazurilor a fost etapizată la un caz pe lună, fără lunile iunie și august. Am alocat pentru pregătirea materialelor, timp de lucru și discuții între 1-2 ore zilnic, pe parcursul unei săptămâni, fiecărui copil. Am adaptat secvențial timpul în raport cu vârsta copilului și orarul său, în funcție de disponibilitatea părinților, de a-i supraveghea și filma în direct, pe platforma WhatsApp sau Facebook. Excepție fac acele situații când nu au dorit să fie vizualizați sau nu aveau Internet, indicațiile fiind date doar telefonic. Am avut acces la istoria personală

a copiilor, la evenimente lor de viață, însă datele despre care o să facem vorbire vor fi parțial anonimizate. Am făcut câteva referințe și la alte elaborări artistice, din arta brută și patoplastică, ele însumează alte realități subiective, dar subliniază potențialul creativ al copiilor.

Selecția copiilor a fost făcută după aceleași criterii de vârstă, manieră de lucru și cu un număr identic de cazuri în ambele experimente. Au fost puse la dispoziția copiilor de către aparținători aceleași materiale. Criteriul principal de selecție în experimentul online a inclus condiția ca cei zece copii, număr echivalent primului experiment, să fi fost evaluați în cadrul expertizelor psihologice judiciare solicitate. În plus, să fi fost prezente diferite tulburări emoționale în raport cu evenimentele psihotraumatizante trăite de fiecare copil. Valoarea estetică a lucrărilor este pur întâmplătoare în spațiul experimental creat și este pusă indirect în discuție. Am evidențiat în ce măsură copiii exprimă trăirile lor interioare determinate de impactul puternic al unor stimuli exteriori.

Observația continuă, longitudinală, a unor copii ajuși adulți în prezent, a fost susținută și de curiozitatea ce viza latura artistică. În acest sens, în al treilea capitol, am exemplificat un studiu de caz cu o istorie psihiatrică relevantă, urmărit de douăzeci de ani. Am tratat principalele teme expuse folosind și unele imagini pe care le avem la dispoziție gratuit pe internet. Proiectele inițiate înainte de pandemie a fost necesar să le abandonăm din cauza măsurilor restrictive impuse de situație. Am folosit câteva imagini din arhiva personală, altele din

surse locale, românești, considerându-le adecvate pentru a argumenta ideile prezentate din studiul de cercetare. Am ilustrat orientativ cu ele în text pentru a crea un ansamblu care să susțină și să completeze aceste opinii. Nu în ultimul rând, am întâlnit o parte din acești copii artiști, pe unii observându-i îndeaproape.

Ultima comunicare susținută pe această temă, *Consonanță și rezonanță în creațiile copiilor*, a avut loc în luna octombrie 2022 la *Simpozionul Internațional Stefan Odobleja*, în Drobeta Turnu-Severin, fiind o aniversare a „120 de ani de la nașterea marelui savant”. În prezent este în pregătire de publicat, comunicarea făcută pe tema tezei.

CONCLUZII ȘI DIRECȚII DE CERCETARE VIITOARE

În acest domeniu, oamenii de știință nu sunt calificați să facă aprecieri în baza unei metode validate științific. Mai ales dacă încearcă să se subordoneze permanent unei neutralități axiologice în interpretare. Kandinsky și Odobleja pot fi socotiți un pretext necesar pentru a induce o traiectorie nouă în cercetarea științifică actuală a artelor vizuale, în arta infantilă. Standardele metodologice alese subliniază inclusiv abaterile conștiente de la ele și reconstrucția imaginativă a întregului proces de creație, odată cu aceste date observate. Experimentele plastice realizate au facilitat întâlnirea autentică cu copiii, au creat prin joc un context și un pretext al exprimării plastice creative. În plan secundar, copiii au beneficiat suplimentar de un mic efect terapeutic prin artă, prin relația suportivă susținută în actul creației.

Experimentele plastice au urmărit atât producerea cât și crearea condițiilor adecvate studierii consonanței și rezonanței în timpul creației, prin obiectul plastic obținut de fiecare copil. Raporturile compoziționale cantitative au fost exprimate static sau dinamic cu destulă complexitate în execuție, cu diverse materialele. Experimentul, ca procedeu euristic poate fi în continuare explorat de cei interesați. Studiile de caz au fost contrapuse teoriei formulate, spre a facilita inteligibilitatea și aplicativitatea ei. Am căutat să eliminăm sursele de distorsionare a observației, printr-o interacțiune directă minimală, în situațiile experimentale expuse.

Imaginile vizuale create de copii sunt greu de transcris științific în afara mărturiei acestora. Decodarea și analiza lor discretă se poate face în mod integral tocmai printr-o comunicare directă, lipsită de convenții. Analiza secundară a observațiilor culese a fost realizată prin stabilirea unor raporturi teoretic-empirice, fundamental-aplicative, într-un anumit context și cu o anumită temporalitate. Oglindirea elementelor de consonanță și rezonanță delimitează întreg acest proces, existând o interacțiune permanentă. Acestea le conferă noi dimensiuni și opinăm că astfel au o suficientă consistență.

Chiar dacă nu am căutat alegerea unor eșantioane standardizate riguros teoretic, considerăm elocvente rezultatele obținute experimental. Este știut faptul că arta infantilă are o componentă ludică, iar jocul implică atât factori determinanți psihologici, dar și culturali. Copiii au curajul de a experimenta în mod liber cu ei înșiși,

cu onestitate, în mod creativ. Raportul dintre obiectul cercetării, respectiv al desenului și culorii la copii și metodele folosite a fost abordat dintr-o perspectivă interdisciplinară. Dincolo de anumite aspecte teoretice, de ordin general, în cercetarea și cunoașterea științifică a creațiilor copiilor am făcut unele reflecții de tip hermeneutic, fenomenologic și comprehensiv. În acest mod am încercat să le facem înțelese, să le dăm consistență și unitate, ipotezele urmărite au fost integral validate.

A fi în consonanță și rezonanță spirituală cu copiii înseamnă mai întâi să avem capacitatea de a fi empatici, să le transmitem că este foarte important mesajul lor, ceea ce ne împărtășesc. Totodată, că ne preocupă în mod real toate frământările lor, că putem căuta și găsi împreună prin artă răspunsuri la întrebările lor existențiale. O implicare activă și pozitivă cere mai întâi o explorare de către adult a cunoștințelor și a fundamentelor spirituale proprii în raport cu semiotica creațiilor infantile.

Cercetarea doctorală este cantonată în domeniul științelor umaniste, respectiv în cel vizual al artei infantile, aprofundând desenul, culoarea și expresia personalității copilului. Desenul, ca dialog nonverbal, este un mesaj fundamental al copilului către lumea adulților, este expresie a personalității umane, a imaginii de sine, indiferent de vârstă. Desenul și culoarea constituie un sistem de referință, de studiu, cu o mare valoare formativă în dezvoltarea personalității. Putem vorbi nu doar de o proiecție plastică prin desen,

reprezentată în concepte vizuale, adesea mai puține decât capacitatea de percepție vizuală a copilului, ci chiar de o proiecție psihică prin desen. Copilul încercă să exprime cum el însuși se percepe, cum se autovalorizează și cum se simte valorizat. Toate la un loc definesc creațiile copiilor, stările lor de absolută de sinceritate, prin excelență stări psihologice de pură expresie plastică.

Creațiile copiilor au fost tratate nu ca obiecte ale hazardului ci ca materiale și mărturii simbolice spirituale. Copilul și arta sa se găsește aici la intersecția tuturor acestor discursuri: artistic, psihologic și psihopatologic, filosofic și religios, antropologic. Am articulat teoria cercetării fundamentale, istoricul și paradigmele, făcând unele comparații cu arta brută și arta patoplastică. Pentru a fi evitate confuziile utilizării expresiei *artă brută* am ocolit exprimarea prin alte forme existente: art outsider, *création franche*, artă în afara normelor, art singulară, ș.a. Ea nu a fost în mod strict obiectivul cercetării directe. Nu am făcut nici alte diferențieri față de unii termeni preexistenți: arta naivă, arta primitivă, arta populară, din același motiv.

Am încercat să eliminăm anumite ambiguități conceptuale și să lămurim prin legități specifice ale consonanței aceste probleme semnalate. Teza doctorală vizează consonanța și rezonanța în creațiile infantile căutând să stabilească acorduri cât mai strânse în acest sens. În sens figurativ, la Kandinsky și Odobleja, potrivirea lor de idei, de păreri, îi pune chiar pe ei în consonanță. În acest fel, am putut mai lesne pătrunde tainele nebănuite ale artei infantile, fără a proiecta

propiile convingeri sau nevoi. Nu putem nicicum pretinde că nu ar mai fi nimic de spus, că asta ar fi totul.

Expresiile plastice au fiecare în parte prospețime și originalitate. Formele sunt unice, particulare, iar unele au determinări obiectuale imediate. Desenele conțin semne plastice, picturale ce construiesc prin linie și/sau culoare forme reprezentative formale sau informale, figurative sau nonfigurative. Intenția sugestiei vizuale nu lipsește chiar dacă e uneori accidental creată și supusă imitației. De la forme elementare la cele concrete sau abstracte, prezentarea plastică surprinde odată cu mesajul verbal transmis, care elimină notele impersonale. Am evidențiat anumite codificări și reconceptualizări ideativ-simbolice în creațiile copiilor. Limbajul e unic, iar expresiile plastice mediază trăirea interioară și externalizarea ei. Este un proces complex care nu implică doar capacitatea proiectivă ci mai ales capacitatea de a simboliza un gând, o emoție.

Culoarea poate fi simbol în desene, anumite simboluri universale dobândesc o semnificație particulară și sunt expresie a experienței individuale. Unul și același simbol poate fi asociat de un copil cu o bucurie, cu o plăcere, de un alt copil cu un necaz, cu o durere. E important să cunoaștem cât de cât copilul care desenează, altfel nu putem înțelege corect semnificația și unui simbol grafic. Arta infantilă e adesea răscolitoare spiritual, poate să conțină mesaje încifrate în structuri plastice inedite. Imaginile prezentate în lucrare arată diversitatea registrelor tematice, evocând trăirile copiilor.

Atitudinea adulților lasă o amprentă asupra creativității copiilor, aspect ipotetic validat. Fiecare caz e unic și este expresie a unui motiv de exprimare artistică în conjuncție cu o nevoie psihologică fundamentală. Am arătat că în arta infantilă actul creației, ca proces primar, conține forme arhetipale, un anumit primitivism în exprimare. E rezumat simbolic prin consonanță și rezonanță, chiar dacă vine din trăire, din zone prelogice ale exprimării. Copiii reușesc să introducă noi modalități de exprimare plastică, noi forme de limbaj, îmbogățind fonetica limbajul vizual.

Domeniul cercetat vizează cu precădere psihologia artei infantile, unde consonanța și rezonanța creațiilor copiilor sunt indicatori observabili indirect. Dimensiunea acestor concepte este o problemă complexă, ce reclamă o pluralitate a dimensiunilor, e un domeniu vast, transferabil și transdisciplinar. Studiul arată doar câteva aspecte care au corelat puternic psihologic cu ceea ce ne indică ele în expresia grafică infantilă. Fiecare lucrare e o căutare spirituală pusă în act, mai mult sau mai puțin conștientizată, pornită din mirare, dorință de cunoaștere și din multe nevoi sufletești. Creația infantilă e cel puțin o sursă de inspirație și învățătură pentru fiecare, fie că e artă sau nu, e parte din arhitectura umanității.

Talentul artistic al unui copil nu prezintă aici nici-o relevanță în raport cu valoarea simbolică a desenului. Chiar dacă e reușit sau nu, din punct de vedere estetic, conținutul simbolic este o cheie de deslușire a copilului, a personalității sale. Cu alte cuvinte, un desen fie

că e frumos sau urât, are aceeași valoare din perspectiva capacității de a ne dezvălui pe acel copil. Universul interior al copiilor, aspectele cele mai tainice ale personalității infantile ni se pot dezvălui tocmai desen, prin analiza acestui limbaj nonverbal. Această teorie nu poate fi direct testată, ca multe alte teorii din artă, psihologie, din științele umane, ale naturii, sociale. Din acest motiv nu am încercat o generalizare al legităților formulate, ele pot rămâne niște ipoteze de lucru. Cercetarea are o evidentă încărcătură subiectivă asumată, însă urmărește îmbunătățirea corespondenței dintre realitatea studiată și teorie.

Ceea ce ne dorim să realizăm în viitorul apropiat privește organizarea unor expoziții cu creații ale copiilor, într-o manieră spectaculoasă. Cercetarea ar putea fi continuată cu aprofundarea din alte unghiuri a artei infantile, artei brute și artei patoplastice cu elaborarea altor experimente, registrul fiind inepuizabil. Multe alte corespondențe ar mai putea fi găsite zi de zi, orice studiu de caz oferă noi date în acest sens. Ne-am putea orienta și către îmbunătățirea metodologiei în psihologia artei infantile, domeniu insuficient explorat. Sperăm ca în viitorul apropiat, școlile de artă să fie formatoare de art-terapeuți, răspunzând astfel utilității sociale și nevoilor celor mici.

Psihologia artei infantile ar fi necesar să fie realmente aprofundată de cei implicați în pedagogia copilului. Considerăm necesară elaborarea de către psihologi a unor instrumente de lucru, de măsurare a *feedback-ului* cu copiii, așa încât ei să poată nota

interacțiunea cu adulții. Se poate elabora o altă scală centrată pe întrebarea fundamentală a tezei ș.a.m.d. Conturăm doar în linii mari aceste prime idei de proiect. Totodată, trebuie gândită eliminarea surselor de eroare, notele puse la întâmplare, din plictiseală, politețe etc. Ar fi indicat ca adulții să își noteze ceea ce văd desenat înainte de a primi răspunsuri explicite, își pot verifica astfel cât au rezonat cu copiii și *dacă ceea ce ei văd este realmente ceea ce li se arată*.

Cunoașterea universului copilului prin desen și culoare impune o perfecționare continuă a metodologiilor. Consonanța și rezonanța arată acele acorduri fine dintre expresia plastică și ceea ce noi identificăm în creațiile copiilor, prin simboluri, elemente și structuri plastice. Rezultatele impun noi întrebări și cer formularea unor noi răspunsuri în arta infantilă. Ele creează premisa altor posibilități de cercetare în viitor asupra definirii schimbării copilului prin artă.

Pe frontispiciul Spitalului de Neuro-psihiatrie al Copilului și Adolescentului Timișoara stă scris dictonul latin al lui Juvenalis: „*Datorăm copilului respectul cel mai mare !*”. Subscriem acestui adagiu, orientând studiul în aceeași direcție, dând importanță cunoașterii fenomenologice a expresiilor artistice infantile. Considerăm că arta infantilă e un *fenomen psiho-socio-cultural analog vieții și integrat universului uman*. Desenele copiilor pot conține simboluri complexe ce vorbesc despre schimbarea paradigmei definirii omului. Implicit ele ne vorbesc despre ei, despre noi, despre lumea în care trăim și despre alte lumi și dimensiuni, despre Divinitate.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Cărți:

AMMANN, Ruth & KAST, Verena, RIEDEL, Ingrid, *Cartea Imaginilor. Comori din arhiva Institutului C. G. Jung din Zürich*, Editura Trei, 2019.

ARBORE, Grigore, *Chagall*, Editura Meridiane, București, 1972.

ARISTOTEL, *Poetica*, Editura Științifică, București, 1957.

ARNHEIM, Rudolf, *Arta și percepția vizuală. O psihologie a văzului creator*, Editura Polirom, Iași, 2011.

BALDY, René, *Cum să înțeleg desenele copilului meu*, Didactica Publishing House, București, 2017.

BENOIT, Joe-Ann, PETTINATI, Graziella, *Desenează ceva! Interpretări psihologice ale desenelor copiilor*, Editura Aramis, București, 2014.

CASSIRER, Ernst, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*, Editura Humanitas, București, 1994.

CLAIR, Kassia St. *Culorile și viața lor secretă*, Baroque Book & Arts, București, 2017.

CROCE, Benedetto, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală. Teorie și istorie*, Editura Univers, București, 1971.

CROTTI, Evi , *Desenele copilului tău. Interpretări psihologice*, Editura Litera, București, 2010,

- DAVIDO, Roseline, *Cum să-ți descoperi copilul prin desenele lui*, Editura Univers Publishing House, București, 2017.
- DEMETRESCU, Camilian, *Culoarea suflet si retina*, Editura Meridiane, București, 1966.
- DUMITRESCU, Sorin, *Metanoia sau Peștele peste poartă: schimbarea gândirii în nouă stațiuni catalitice: Paul Neagu comentat și desenat/ de Sorin Dumitrescu: carte atelier*, Editura Fundației Anastasia/Triade, Cluj-Napoca, 2017.
- ENĂCHESCU, Constantin, *Tratat de psihologie diferențială. Personologia diversității umane*, Editura Polirom, Iași, 2009.
- ENĂCHESCU, Constantin, *Tratat de teoria cercetării științifice*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- FARTHING, Stephen, *Istoria artei. De la pictura rupestră la arta urbană*, Editura RAO, București, 2011.
- FREUD, Sigmund, *Introducere in Psihanaliză. Prelegeri de Psihanaliză. Psihopatologia Vieții Cotidiene*, Editura Didactică și Pedagogică, București, București, 1980.
- FRIDE-CARRASSAT, Patricia & MARCADÉ, Isabelle, *Mișcări artistice în pictură*, Enciclopedia RAO, București, 2007.
- GIEDION-WELCKER, Carola, *Paul Klee*, Editura Meridiane, București, 1972.
- GOLU, Mihai & Aurel Dicu, *Culoare și comportament*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1974.

GUSEV, Nikolai; DUNAEV, Mihail; KARELIN, Rafail, *Îndrumar iconografic*, Editura Sophia, București, 2007.

HĂULICĂ, Dan, *Nostalgia Sintezei*, Editura Eminescu, tipar executat la Arta Grafică, Republica Socialistă România, 1984.

JUNG, Carl Gustav, *Cartea Roșie*, Editura Trei, București, 2012.

KANDINSKY, Wassily, *Concerning the Spiritual in Art and Painting in Particular*, HARD PR (MA), 2014.

KANDINSKY, Wassily, *Spiritualul în arta*, Editura Meridiane, București, 1994.

KANT, Immanuel, *Critica facultății de judecare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

KLEE, Felix, *Paul Klee*, Editura Meridiane, București, 1975.

LANGEVIN, Brigitte, *Copii și desenele lor. Interpretări psihologice*, Editura Philobia, București, 2012.

LOREAU, Max, *Jean Dubuffet. Strategia creației*, Editura Meridiane, București, 1978.

LUCACIU, Adriana, *Desenul: reperi teoretice și practice*, Editura Brumar, Timișoara, 2007.

LUCACIU, Adriana, *Forme de expresie ale desenului în arta secolului XX*, Editura Brumar, Timișoara, 2006.

MALCHIODI, Cathy A., *Să înțelegem desenele copiilor*, Editura Trei, București, 2020.

MIHĂILESCU Dan, *Limbajul culorilor și al formelor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

- MILLER, Lisa, *Copilul și spiritualitatea. Noua știință a parentajului pentru o viață împlinită și sănătoasă*, Editura Trei, București, 2016.
- MIRÓ, Juan, *Culoarea visurilor mele*, Editura Meridiane, București, 1982.
- MORAR, Ecaterina, *Injoncțiuni paradoxale. Eseuri de antropologie psihologică și politică*, Editura Paideia, București, 2005.
- MUREȘAN, Pavel, *CULOAREA în viața noastră*, Editura Ceres, București, 1988
- ODOBLEJA, Stefan, *Psihologia Consonantistă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- PEIRY, Lucienne, *L'art brut*, Flammarion, Paris, 2016.
- PIVNICERU, Monica M. & LUCA, Cătălin, *Interesul superior al copilului*, Editura Hamangiu, București, 2016.
- POPESCU-NEVEANU, Paul, *Tratat de psihologie generală*, Editura Trei, București, 2013.
- POPESCU-NEVEANU, Paul & GOLU, Mihai. I. , *Sensibilitatea. Modalități de recepție senzorială*, Editura Științifică, București, 1970.
- PRINZHORN, Hans, *The art of insanity: An analysis of ten schizophrenic artists*, Solar Books, U.S.A. 2011.
- RIEDESSER, Peter, FISCHER, Gottfried *Tratat de psihotraumatologie*, Ediția a 2-a rev., Editura Trei, București, 2007.
- ROMILA, Aurel, *Expresia psihopatologică în pictură*, Editura Trei, București, 2019.

SAINT-EXUPÉRY, Antoine de, *Micul Prinț*, Editura Rao Books, București, 2018.

WALLON, Philippe, CAMBIER, Anne, ENGELHART, Dominique, *Psihologia desenului la copil*, Editura Trei, București, 2012.

Biblia/ Dictionare/Teze/Albume:

BIBLIA, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.

BIENNALE ARTE 2022, *The Milk of Dreams*, Catalogue of the 59th International Art Exhibition,, First Edition, Vol. 1, Vol. 2, A Practice for Everyday Life, London, 2022, ISBN 9788898727629.

BIENNALE ARTE 2022, *The Milk of Dreams*, Short Guide of the 59th International Art Exhibition, First Edition, A Practice for Everyday Life, London, 2022, ISBN 9788898727629.

BRĂILEANU CÂRSTEA, Adriana, coord. Prof. Univ. Dr. Vasile Morar, *Valoarea estetica în arta infantilă*. Teză de doctorat, Universitatea București, 2012.

CASA DE CULTURĂ A MUNICIPIULUI MOTRU, Albumul *Salonul de pictură Arte Mici, ediția a XIII-a, 2022*, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2022, ISBN 978-606-042-130-6.

CASA DE CULTURĂ A MUNICIPIULUI MOTRU, Albumul *Salonul de pictură Arte Mici, ediția a XII-a, 2021*, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2021, ISBN 978-606-042-130-6.

CHEVALIER, Jean & GHEERBRANT, Alain, *Dicționar de Simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, (Vol.1-3), Editura Artemis, București, 1993.

DICȚIONAR DE ARTĂ (Vol. I , II), Editura Meridiane, București, 1995.

OPREA, Ioan, PAMFIL, Carmen-Gabriela, RADU, Rodica & ZĂSTROIU, Victoria, *Noul dicționar Universal al limbii române*, Ediția a treia, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2009.

STENDL, Ion & STENDL, Teodora, *Albumul Pictură. Desen. Gravură. Colaj. Montaj. Carte-Obiect*, Editura Institutului Cultural Român, București.

ȘĂINEANU, Lazăr, *Dicționar Universal al Limbei Române*, Editura Scrisul Românesc, Ediția a VI-a, București, 1929.

Articole:

DERRIDA, Jacques, *Memoirs of the Blind: The Self-Portrait and Other Ruins*, The University of Chicago Press, Chicago, 1993.

JAMISON, Kay Redfield, *Manic-Depressive Illness and Creativity*, Scientific American, Vol. 272, No. 2, 1995.

JAMISON, Kay Redfield, *Touched With Fire*, Free Press , Simon & Schuster Inc., New York, 1994.

NEW, Rebecca S., *Children's Art as Symbolic Language: Action, Representation, and Transformation*, *Visual Arts Research*,

University of Illinois Press, 2007, Vol. 33, No. 2, *Child Art After Modernism*, 2007.

MCCAY, Vernon, & BAUGHMAN, Marjie, *Art, Madness, and Human Interaction*, *Art Journal*, Vol. 31, No. 4, CAA, 1972.

Resurse Web:

ALEMANI, Cecilia, *The Art Angle: Cecilia Alemani on Her Venice Biennale for an Anxious Era*. [Citat 3 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.youtube.com/watch?v=oAhK4IofBmA>,

<https://www.youtube.com/watch?v=YGwOyGb9dm8>.

BATTIST, Sondra, *Child Art and Visual Perception*, Source: *Art Education*, Jan., 1967, Vol. 20, No. 1 (Jan., 1967), pp. 20-27

Published by: National Art Education Association. [Citat 3 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.jstor.org/stable/3190942>.

BASELITZ, Georg, *Gagosian Gallery*. [Citat 22 septembrie 2021].

Disponibil pe Internet la adresa: <https://gagosian.com/artists/georg-baselitz/>,

BRÂNCUȘI, Constantin, *10 Citate celebre de Constantin Brâncuși*. [Citat 3 mai 2021].

Disponibil pe internet la adresa: <https://www.voceanationala.ro/10-citate-celebre-de-constantin-brancusi/>,

CHILD, Irvin L., *The Psychological Meaning of Aesthetic Judgments*, Source: Visual Arts Research, Vol. 9, No. 2, Artistic Perception: Proceedings of the 1982 National Symposium for Research in Art (Fall 1983), pp. 51-59. Published by: University of Illinois Press. [Citat 8 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.jstor.org/stable/20715547>

CISO, *Conferința Internațională Ștefan Odobleja*. [Citat 30 septembrie 2020]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://odobleja.ro/conferinte/ciso-curent/> .

DEXONLINE, *rezonanța*. [Citat 26 septembrie 2020]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://dexonline.ro/definitie/rezonanță>.

DEXONLINE, *consonanța*. [Citat 26 septembrie 2020]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://dexonline.ro/definitie/consonanță>.

EISNER, Elliot W., *The contribution of painting to Children's Cognitive Development* Source: The Journal of Education,

SUMMER 1982, Vol. 164, No. 3, EDUCATION AND THE ARTS (SUMMER 1982), pp. 227-237, Published by: Sage Publications, Inc. [Citat 5 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.jstor.org/stable/42772865>.

EXPOZIȚIA DE ARTĂ PSIHOPATOLOGICĂ, *ArtTherapy – the fabulous art of the mind*. [Citat 7 iunie 2022]. Disponibil pe Internet la adresa: [https://www.facebook.com/ART-InSane-](https://www.facebook.com/ART-InSane-457826858122368/videos/672283510361869)

[457826858122368/videos/672283510361869](https://www.facebook.com/ART-InSane-457826858122368/videos/672283510361869),

FLANNERY, Merle, *Child Art, Primitive Art, and Modern Art: Correspondences*, Source: Visual Arts Research, Fall 1984, Vol. 10, No. 2 (Fall 1984), pp. 49-57 Published by: University of Illinois Press. [Citat 2 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.jstor.org/stable/20715575>.

GOLOMB, Claire, *Drawing as Representation: The Child's Acquisition of a Meaningful Graphic Language*, Source: Visual Arts Research , Fall 1994, Vol. 20, No. 2 (Fall 1994), pp. 14-28. Published by: University of Illinois Press. [Citat 4 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.jstor.org/stable/20715828>.

GOOGLE ARTS & CULTURE, *The International Museum of Children`sArt*, Oslo, Norway, [Citat 20 iulie 2020]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://artsandculture.google.com/partner/the-international-museum-of-children> , .

GREER, W. Dwaine, *Discipline-Based Art Education: Approaching Art as a Subject of Study*, Source: Studies in Art Education , Summer, 1984, Vol. 25, No. 4 (Summer, 1984), pp. 212-218. Published by: National Art Education Association Stable. [Citat 2 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.jstor.org/stable/1320414>.

HERA HOME DESIGN, *Discul lui Newton*. [Citat 3 februarie 2020]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://hhdesigner.wordpress.com/2013/03/25/teoria-culorilor/>.

ICVL, *Lista înscrierilor la CISO 2020*, *Accepted Abstract List*, International Conference Stefan Odobleja. [Citat 30 septembrie 2020]. Disponibil pe Internet la adresa:

<http://www.c3.icvl.eu/2020/ciso2020>.

JBANCA, Florin, m.adevarul.ro, din 31.03.2016. [Citat 4 mai 2020].

Disponibil pe Internet la adresa: https://m.adevarul.ro/locale/piatra-neamt/casa-neamt-propusa-cele-mai-bizare-cladiri-lume-muzeu-arta-populara-contemporana-intr-un-sat-1_56fd40f35ab6550cb86ef00c/index.html#.

KOHL CHILDREN'S MUSEUM. [Citat 1 septembrie 2020].

Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.kohlchildrensmuseum.org/visit/exhibits/permanent/>.

KUSAMA, Yayoi, *Infinity Mirror Rooms at Tate Modern* | Tate.

[Citat 21 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.youtube.com/watch?v=bT7i507OnOw>,

<https://www.britannica.com/biography/Yayoi-Kusama>.

LE MUZ, *Musée des œuvres des enfants*. [Citat 23 iulie 2020].

Disponibil pe Internet la adresa: <http://lemuz.org/>, <http://lemuz.org/>.

MoMA: [Citat 1 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

https://www.moma.org/calendar/exhibitions/5344?sc_src=email_2117419&sc_lid=209245327&sc_uid=J6yoMbBtRd&sc_llid=212778&sc_ch=d4c7426fb8d509301&utm_source=Emarsys&utm_medium=email&utm_campaign=MKT+-+Newsletter+General+20220428+NON-LOCAL.

MUSEUM DR.GUISLAIN, [Citat 27 iulie 2020]. Disponibil pe Internet la adresa: www.museumdrguislain.be .

NEAD, Lynda, *Seductive Canvases: Visual Mythologies of the Artist and Artistic Creativity*, Source: Oxford Art Journal , 1995, Vol. 18, No. 2 (1995), pp. 59-69. Published by: Oxford University Press.

[Citat 6 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.jstor.org/stable/1360553>.

NEW, Rebecca S., *Children's ART as Symbolic Language: Action, Representation, and Transformation*, Source: Visual Arts Research, 2007, Vol. 33, No. 2, Child Art After Modernism (2007), pp. 49-62. Published by: University of Illinois Press. [Citat 3 mai 2022].

Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.jstor.org/stable/20715448>.

ODOBLEJA, Stefan , *Ștefan Odobleja – inventatorul ciberneticii*.

[Citat 9 mai 2021]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.giz.ro/stiinta/stefan-odobleja-inventatorul-ciberneticii-43826/>.

PASSION, Christian, *Ascultați ce spunea acest copil*, [Citat 9 aprilie 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.facebook.com/ChristianPassion/videos/2776205865957652>.

PLĂVIȚU, Cecilia-M. -*Art and Aesthetic Laws from a Consonantist Perspective. Children's Drawings in Connection with the Parental Alienation Syndrome*. [Citat 14 septembrie 2020]. Disponibil pe

Internet la adresa:

https://www.ijcr.eu/articole/481_05%20Cecilia%E2%80%91Mihaela%20PLAVITU.pdf, <https://odobleja.ro/proiecte-cercetare/cercetare-stiintifica/>.

PLĂVIȚU, Cecilia-M., *Consonance and resonance in Kandinsky and Odobleja's works*. [Citat 14 martie 2021]. Disponibil pe Internet la adresa: https://www.ijcr.eu/articole/526_10%20Cecilia-Mihaela%20Plavitu.pdf , <https://odobleja.ro/2021/01/02/consonance-and-resonance-in-kandinsky-and-odoblejas-works-by-cecilia-mihaela-plavitu-in-international-journal-of-communication-research-2020/>

ROSENBLATT, Elizabeth & Ellen Winner, *The Art of Children's Drawing*, Source: The Journal of Aesthetic Education, Spring, 1988, Vol. 22, No. 1, Special Issue: Art, Mind, and Education (Spring, 1988), pp. 3-15. Published by: University of Illinois Press. [Citat 7 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.jstor.org/stable/3332960>.

SALONUL INTERNAȚIONAL DE PICTURĂ ARTE MICI. [Citat 12 aprilie 2021]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://artemici.ro/wp-content/uploads/2021/04/Album-arte-mici-2021-compressed.pdf>.

SCHILLER, Majorie , *The Importance of Conversations About Art with Young Children*, Source: Visual Arts Research , Spring 1995, Vol. 21, No. 1 (Spring 1995), pp. 25-34 Published by: University of

Illinois Press. [Citat 8 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:
<https://www.jstor.org/stable/20715841>.

SFETCU, Nicolae, *Experimentul lui Isaac Newton cu prisma pentru spectrul luminii*. [Citat 16 noiembrie 2020]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.telework.ro/ro/experimentul-lui-isaac-newton-cu-prisma-pentru-spectrul-luminii/>.

STANKIEWICZ, Mary Ann , *Why Johnny Can't Draw (and Caroline Could): An Archaeology of ChildArt*, Source: Visual Arts Research, 2007, Vol. 33, No. 2, Child Art After Modernism (2007). Published by: University of Illinois Press, pp. 115-123. [Citat 9 mai 2022].

Disponibil pe Internet la adresa:
<https://www.jstor.org/stable/20715453>.

STĂNESCU, Nichita, *Hemografia*. [Citat 26 mai 2021]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.poezie.ro/index.php/prose/46853/Hemografia>.

ȘĂINEANU, Lazăr. [Citat 26 mai 2021]. Disponibil pe Internet la adresa: https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Fișier:Lazăr_Șăineanu.jpg, [Citat 9 mai 2021].

TĂNASE, Elena, *Marilena Preda Sânc*. [Citat 26 iunie 2020].

Disponibil pe Internet la adresa:
<https://www.digi24.ro/special/frumusetea-salveaza-lumea/marilena-preda-sanc-arta-e-libertate-si-grija-pentru-ceilalti-1329333>

UNRATH, Kathy & Mick Luehrman, *Bringing Children to Art: Bringing Art to Children*, Source: Art Education, Jan., 2009, Vol. 62,

No. 1 (Jan., 2009), pp. 41-47 Published by: National Art Education Association. [Citat 4 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.jstor.com/stable/27696318>.

WILSON, Brent & Christine Marmé Thompson, *Pedagogy and the Visual Culture of Children and Youth*, Source: Visual Arts Research, 2007, Vol. 33, No. 2, Child Art After Modernism (2007), pp. 1-5. Published by: University of Illinois Press. [Citat 5 mai 2022].

Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.jstor.org/stable/20715443>,

WINNER, Ellen & Howard Gardner, *The Art in Children's Drawings*, Source: Review of Research in Visual Arts Education , Fall 1981, [Vol.] 7, No. 2, Proceedings of the National Symposium for Research in Art. Learning in Art: Representation and Metaphor (Fall 1981), pp. 18-31 Published by: University of Illinois Press.

[Citat 7 mai 2022]. Disponibil pe Internet la adresa:

<https://www.jstor.org/stable/20715322>.